

כיצד מתמודדין?

(תגובה למאמרו של הרב אריה כ"ץ "התמודדות עם ביקורת המקרא בשיחות הרצי"ה")

ר' אריה כ"ץ מתאר במאמרו את התמודדותו של הרצי"ה עם ביקורת המקרא כגישה מקורית וחדשה, שונה במהותה מזו של הרד"צ הופמן (=התמודדות מקומית עם כל טענה ביקורתית) ושל הרב מרדכי ברויאר ז"ל (בעל שיטת הבחינות, שהיא התמודדות כוללת עם השיטה הביקורתית).

א. שיטתו של הרצי"ה אינה התמודדות

לא מצאתי בדבריו של ר' אריה דבר שונה משתי השיטות הללו. דרך ההתמודדות של הרצי"ה, כפי שהבין אותה ר' אריה, מתמצית בכך שאם רואים את התורה כמכלול, אין היגיון לבחון אותה קרעים קרעים. זהו כמובן משפט טאוטולוגי, שהרי על כך גופא ניטש הוויכוח עם מבקרי המקרא: האם התורה היא שלמות אחת או מורכבת מטלאים. כיצד אפוא יש להתמודד עם גוף הטענה הביקורתית שלפיה התורה אינה שלמות אחת? גם אם היתה כוונה כזו, הדבר אינו מובהר במאמר.

טיעונים כגון זה טובים כאשר הם נאמרים בתוך בית המדרש, כלפי משוכנעים בלבד, וגם בכך אני נוטה להטיל ספק גדול. אבל כיום כבר חלק גדול מהציבור מודע לטענות מפורטות, וידוע הוא שעצומים כל הרוגיהן. כמעט כל מי שנפגש ברצינות עם הטענות הביקורתיות מתאר בעיות חמורות שהן מעוררות אצלו. לכן דרושה כאן התמודדות עניינית, ולא תחליף להתמודדות כגון מה שתואר במאמר.

המאמר מתאר את ההתמודדות של הרצי"ה עם הביקורת דרך שתי תזות:

1. לכל חומש יש תפקיד שונה, ולכן יש לקרוא פרשיות בחומשים שונים בהתאם לתפקידו של החומש הנדון.
2. הפרשיות מופיעות בצמדים המציגים פנים סותרות של אותו עניין.

אעיר על כך כמה הערות (דווקא כקורא שכלל אינו מתמצא בביקורת המקרא):

1. לאורך כל המאמר לא מובאת דוגמה לטענה של הביקורת (בהערה 9 יש התנצלות, שמכיוון שאינו רוצה לתת מקום לדעות אפיקורסיות הוא אינו מפרט את הטענות) וגם לא לתשובות עליהן. לא ניתן להתמודד באופן ממשי עם משהו מבלי להתייחס אליו במישרין. מי שלא רוצה להתייחס למשהו, לא יכול לטעון (וגם לא לחשוב) שהוא מתמודד עמו. אי אפשר לאכול את העוגה וגם להשאיר אותה שלמה.

2. מה שיש במאמר הוא רק אמירות כלליות, נוסח משפט הסיכום של המאמר:

כאשר אנו רואים את המבנה הסיסתמאטי של התורה בשלמות, שוב הניסיון לגזור אותה לחתיכות המודבקות בצורת טלאים טלאים, נראה שטות גמורה.

לא ראיתי בדבריו את 'המבנה' שעליו הוא מדבר, ושאת קיומו הוא מניח מבלי להביא ראיות. לכן אינני מצליח לראות בדרך זו את השטות שבביקורת. למעשה, לאור הדברים הללו עלול להתעורר בקורא צורך של ממש לראות במה דברים אמורים, ועם כלי התמודדות מן הסוג הזה

- דומני שסיכויי לצאת בשלום קלושים למדי.
3. שתי התזות הנ"ל מתוארות ברמה כללית ולא מחייבת. הכותב אינו מביא הוכחות לטענות הללו. גם הטענות עצמן הן תזות עמומות, כלליות, ולא מחייבות. מעבר לכך, לא הבנתי גם את החידוש שבדברים (שעל פניהם נראים טריביאליים).
4. ככל הידוע לי, ביקורת המקרא אינה מחלקת דווקא בין חומשים אלא בין מקורות (שהם לפעמים מעורבבים בחומשים השונים), ולכן לא ברור לי מדוע טענה אודות תפקידם של החומשים מתמודדת עמה. להיפך, לאור דבריי אלו התמונה המוצגת במאמר רק מחמירה את הקושי.
5. ודאי שסתירות 'ביקורתיות' אינן מתגלעות רק בין פרשיות צמודות. היפוך ההיבטים אינו אלא נוסח חלקי מאוד ולא קונקרטי של תורת הבחינות של הרב ברויאר.
6. עיקר הבעיה שאותה מעוררת ביקורת המקרא אינה נעוצה בטענות כאלו ואחרות, אלא בהצטברות שלהן. למיטב הבנתי, המכלול כולו הוא אשר מעמיד בסימן שאלה של ממש את השלמות של התורה, ולכן התייחסות מקומית (כמו זו של הרד"צ, להבדיל מזו של הרב ברויאר) לא תועיל כאן. ידועים דברי ר' חיים (על סוגיית שוטה בריש חגיגה) על כך שניתן להביא תירוץ מקומי אחד או שניים, אבל שלושה כבר לא. אם יש שלוש בעיות (ויש הרבה הרבה יותר) יהיה קשה מאוד לפתור אותן בתירוץ מקומיים.
7. לא מצאתי כאן גישה שלישית, כפי שטוען הכותב. ישנה כאן התייחסות (עקיפה מאוד ומבלי להביא ראיות), תוך נגיעה דווקא בבעיות הפחות-חשובות, אשר ביסודה היא מזדהה באופן חלקי עם שיטת הרב ברויאר (אך בניגוד אליו, ללא פירוט או ניסיון להציע תמונה ומבנה כללי).

ב. לא זו הדרך!

למען האמת, אינני יודע כלפי מי להפנות את הביקורת שלי: כלפי הרצי"ה עצמו? אני לא בטוח שהוא בכלל התכוון להתמודד בשיחותיו עם ביקורת המקרא. כלפי כותב המאמר, שטיעוני נראים שייכים לתקופה של לפני שלושים שנה, ופונים לכל היותר כלפי קהל משוכנע בתוך בית מדרש מאוד מסוים? ואולי כלפי המערכת, שאפשרה פרסום מאמר כגון זה? ייתכן שההערה והאהבה (לרצי"ה) קלקלה את השורה.

ללא קשר לקביעת נעמן הביקורת שלי, עולה כאן תמונה עגומה למדי לגבי יכולת ההתמודדות של עולם הישיבות המסורתית עם הרוחות החדשות (בעצם כבר לא כל כך) שסביבנו. האקדמיה מציגה שיטה המנסה לבסס ולהגדיר את טענותיה (כמובן, בלולה בלא מעט שטויות וספקולציות, כדרכם של 'מדעי' הרוח), וכנגדה נכתבים מאמרים בסגנון של הצהרות ללא השקעה בשיטתיות והתייחסות לנשואי הביקורת וללא טיעונים ונימוקים מספקים. ההערה לרב אינה מהווה תחליף לטיעונים, ומה שטוב בתוך בית המדרש אינו בהכרח טוב להתמודדות כלפי חוץ.

עברנו את התקופה שיליצנותא דעבודה זרה (=הלצות, ללא טיעון ונימוק, הפונות בעיקר כלפי פנים) היתה מספיקה כדי להתמודד עם רעיונות. זלזול ביריב (כמו גם הקטלוג האוטומטי של כל מה שבחוץ כיריב) כבר הביא עלינו, ועדיין מביא, חורבנות לא מעטים. נכון יותר להשתחרר מהגישות הללו, שאולי היו טובות לזמן, אבל אינן מתאימות לזמננו ונזקן כעת רב מתועלתן. התייחסויות כאלו מעוררות רושם שדברי הביקורת (=המקרא) אכן מבוססים, ובאמת אין לעולם המסורתי אפשרות של ממש להתמודד אתם. ישנם היום כמה וכמה כיוונים טובים ופוריים יותר.

